

МИКОЛА ВЕГЕШ

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ І ЗАКАРПАТТЯ

Найдавніша історія Закарпаття знаходилася в центрі уваги як українських, так і російських дослідників. Цікаві й маловідомі факти містяться на сторінках фундаментальних "Історії України-Руси" М.Грушевського, "Історії України" І.Крип'якевича, "Истории России с древнейших времен" С.Соловйова, "Курса русской истории" В.Ключевського. Змістовно виклав стародавню історію краю патріарх закарпатської історіографії М.Лучкай у знаменитій "Історії карпатських русинів". Вищеназвані вчені були професійними істориками. Однак, історією Закарпаття цікавилися також і письменники. Серед них вагоме місце займає науково-літературна спадщина відомого галицького письменника Василя Пачовського /1878-1942/, праці якого, за висловлюванням сучасних дослідників, "і сьогодні... не втратили своєї актуальності", а книга "Срібна Земля" співпадає із сучасними духовними настроями, болями і хвилюваннями громадськості Закарпаття".

Навесні 1920 р. В.Пачовський приїхав до Ужгорода, де разом з В.Бірчаком редагував часопис "Народ". Багато допомагав "Просвіті" у налагодженні культурно-освітньої роботи на Закарпатті. Протягом десяти років перебував на посаді вчителя гімназії в Ужгороді, а потім у Берегові. Необхідно погодитися з проф. В.Худаничем, що "саме таким педагогом завдяки, як В.Пачовський, у берегівській гімназії залишвся міцний кістяк учителів, які вели народовецьку лінію". Ця українська народовецька лінія проходить через всі без винятку історичні праці В.Пачовського. У Берегові письменник написав і опублікував у часописі "Русин" поему "Скарб Срібної землі". Це легенда про чарівний перстень Карпат, за якою поет написав сценарій для фільму, знятого празькою кіностудією "Барандов" під назвою "Корятович" режисером Каролем Устор. Фільм "Корятович", - відзначав відомий закарпатський письменник-краєзнавець В.Пагіря, - мав велику популярність не тільки на Закарпатті. Довідавшись про нього, українці в США купили той фільм за мільйон чеських крон. У 1921 р. В.Пачовський опублікував історичну поему "Сріберний дзвін", а в 1923 р. - поему "Князь Лаборець", яка була видана у Львові. Необхідно погодитись з І.Франком, який, характеризуючи творчість письменника, писав: "У Пачовським нам виявляється неабиякий майстер нашого слова, правдивий, талановитий поет, що надзвичайно глибоко вслухається у мелодію нашої рідної пісні і нашої мови, що володіє технікою вірша, як мало хто з нас, вміє за одним дотиком порушити в душі симпатичні струни, щоб збудити

пожаданий настрій і видержати його до кінця". Глибоко переконані, що ці правдиві слова Великого Каменяра можна віднести й до науково-популярних праць В.Пачовського, які й будуть знаходитися в центрі нашої наукової розвідки.

Серед науково-популярних праць В.Пачовського на історичну тематику заслуговують на увагу брошура "Українці як народ" /1907/, в якій простежується близькість до праці М.Грушевського "Хто такі українці і чого вони хочуть", книга "Історія Підкарпатської Русі" /1921/ та історичний нарис "Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України" /1938/. До речі, саме В.Пачовський вперше ввів термін "Срібна Земля", під яким так часто сьогодні мають на увазі Закарпаття. Йому також належить перший переклад українською літературною мовою "Повісті временних літ".

Русинів-українців Закарпаття В.Пачовський умовно поділяв за "племінним поділом" на гуцулів, бойків і лемків. Що стосується етнографічного поділу, якого притримувалась переважна більшість вчених наприкінці 30-х років, то автор "Срібної Землі" писав так: "На горах живуть верховинці в комітатах: марамороським, берегівським, ужгородським. На рівнині долиняни, які живуть на низах цих трьох комітатів і в сукмарській, уточанській і соболчанській окрузі. На заході на низах живуть крайняки, в землинському, сараському й абаупському комітаті, а спішаки в горах у спиському комітаті". Незважаючи на ці поділи, В.Пачовський був глибоко переконаний у тому, що закарпатці є українцями, а "мова їх - це карпатське піднаріччя трьох віток червононоруського наріччя української мови".

Детально опрацювавши змістовну монографію О.Мицька "Нарис з соціальногосподарської історії Підкарпатської Русі" /Т.І.-Ужгород, 1936/, В.Пачовський констатував: "Українці, або русини, що творять етнічну більшість між населенням Закарпаття, - це споконвічна осіла людність, що заселила цю країну". Як і М.Грушевський, В.Пачовський за початок хронології брав VI століття, коли білі хорвати наблизились аж до Семигороддя. "На Закарпатті,- писав він,- стрічаються цілі села, де цілі родини зветься хорватами. Там дослідники, що сумніваються в місці осідку білих хорватів, можуть знайти доволі доказів, що Закарпаття заховало далі живі сліди їх поселень". Необхідно відзначити, що досліджуючи так зване "хорватське питання", В.Пачовський дещо односторонньо /повна відсутність джерел/ твердив про вирішеність території, на якій проживали білі хорвати. Сукупність історичних джерел мали замінити археологічні знахідки. Михайло Грушевський,

приміром, притримувався дещо іншої точки зору. Він констатував, що це питання слід вважати відкритим, бо "сумнівна річ, чи було українське плем'я зване Хорватами і не знати, де воно сиділо". У монографії "Очерк истории украинского народа" він писав, що "гірську область Карпат займала група дрібних народів неясного, ймовірно фракійського походження".

В.Пачовський не сумнівався в тому, що "перед приходом мадярів на Закарпаття було слов'янське розселення". На його думку, "територія, зайнята українськими племенами, сягала від ріки Самоша в Семигороді до Гернадя на границі великоморавської держави та на півдні межувала з болгарським царством". Отже, "українці займали закарпатську землю три століття перед приходом мадярів". Письменник вважав, що "історичні права українців до Закарпаття сягають від часів київського великого князя Олега Віщого /880-914/. У 895 р. угри з'явилися біля стін Києва, однак після порозуміння з Візантією, припинили облогу давньоруської столиці. Що ж змінило їх попередні плани? На думку В.Пачовського "греки обіцяли Олегові закарпатські землі Лаборця, землі пізнішої Срібної Русі з її копальнями срібла й золота у Кремниці й Шавниці, щоб тільки він згодився піти війною на болгарське царство. Олег зміркував, що угри можуть бути доброю граничною сторожею на краю руської держави, тимто й згодився дати свою згоду та допомогу. Таким чином, угри з Олеговим військом рушили на обсадку Закарпаття. Вони, отже, без війни відійшли з-під Києва, й по них стало тільки місце їх відпочинку, зване "Угорське".

Успішно перейшовши Верещкий перевал, напівдикі племена угрів зустріли дружину князя Лаборця, який стояв на чолі білих хорватів. Напівлегендарний князь Срібної Землі змусив їх втікати, що його переконало в повній перемозі. Однак, через деякий час "угри позаймали всі верхи та плач й оточили княжий табор із усіх боків. Лаборець зірвався зі сну, вдарив у бубни на сонне військо. Військо позривалося до бою, але опинилося в пастці угорської орди. Серед бою полягло все військо, тільки хоробрий князь Лаборець пробився та втік на захід. Але над річкою Свіржевою упав під ним кінь, — його дігнали мадяри й повісили на дереві. З того часу, відколи то згинув славний князь Лаборець, річка зветься Лаборцем".

В.Пачовський виклав оригінальні думки з приводу подальшої долі закарпатських русинів. Незважаючи на поразку, територія краю не ввійшла до складу Угорщини, а "білі хорвати прийняли підданство київському князеві з ім'ям русинів і брали участь у походах київських кня-

пів на Царгород за Олега, Ігоря та Святослава". У 981 р. Володимир знову повернув у лоно Київської держави Закарпаття, поставивши "вздож півднного убіччи Карпат цілий ряд городищ із земляними укріпленнями".

У розділі "Руська культура за Арпадовичів" В.Пачовський висвітлює такі питання, як "вплив княжої Русі на угрів", "верховна влада слов'ян за Арпадовичів", "Закарпаття в Галицько-Волинській державі". Письменник проаналізував діяльність угорських королів Стефана I /997-1038/ і Андрія I - зятя Ярослава Мудрого. Відомо, що дочка Ярослава Анастасія вийшла заміж за Андрія. Цю подію В.Пачовський також відобразив у поемі "Сріберний дзвін":

"Настя, дочка Ярослава,
Йшла до угрів за Андрія -
Та заслав той дзвін сріберний
Срібній Русі Закарпаття!"

В.Пачовський повністю довіряв легенді, яка ходила в народі, що Анастасія "спить у підземеллі під замком у Хусті". Насправді, після смерті Андрія, який загинув у боротьбі з герцогом Белою, Анастасія з сином змушені були втікати під покровительство німецького імператора. Дочка Ярослава стала його дружиною і, мабуть, там померла. Підсумовуючи діяльність Арпадовичів, В.Пачовський писав: "Королі Арпадовичі, споріднені з руськими князями, забезпечили українцям у себе самоуправу. Закарпатська Русь звалась "Руська марка /1131 р. - М.В./, мала окрему адміністрацію та судівництво. Потомки руських княжих і боярських родів служили на королівському дворі як великі достойники. На Закарпаття прибували громадно поселенці з княжої української держави за Коломана, Андрія II, Бели IV, Володислава IV. Це були політичні емігранти, що скріпляли на Закарпатті наш елемент". В.Пачовський відзначив, що великої шкоди краю завдали напади монголо-татар і половців.

Сучасними українськими дослідниками доведено, що в 1281-1321 рр. частина закарпатських земель входила до складу Галицько-Волинської держави. Не обійшов це питання і В.Пачовський. "Коли по приході половців на Угорщину, - писав він, - скріпилась там реакція проти слов'янщини, галицько-волинський князь Лев I Данилович зайняв закарпатську Русь у 1280 р. за короля Володислава IV. Він уважав себе управненим до цього, бо як оженений із угорською королівною Констанцією, донькою Бели IV, дістав у віно за Констанцією посілості після Ростислава Михайловича на Закарпатті. Військо Льва напало на Угорщину й опустошило поріччя Тиси та загорнуло цілу Карпатську Україну під

владу Галицько-Волинської держави". У підтвердження своїх думок В.Пачовський наводить грамоту 1299 р., згідно з якою надзупан березької жупи Григорій називав себе "урядником Льва, князя руського".

Підсумовуючи внесок Василя Пачовського у дослідження найдавнішої історії Закарпаття, необхідно відзначити: по-перше, історичні праці письменника написані правдиво, враховуючи рівень розвитку тодішньої історіографії; по-друге, "Історія" В.Пачовського написана в українському, народовецькому дусі, чим самим її автор відіграв велику роль у піднесенні національної самосвідомості закарпатських українців наприкінці 30-х років; по-третє, його праці, незважаючи на популярний характер, були одними з перших, в яких історія Закарпаття стала об'єктом спеціального дослідження; по-четверте, більшість наукових положень В.Пачовського не втратили своєї актуальності по сьогоднішній день і знайшли своє підтвердження в працях вітчизняних дослідників.